

*Kulturwissenschaften a cultural studies: dva nepodobní sourozenci?**

LUTZ MUSNER**

IFK – Internationales Forschungszentrum Kulturwissenschaften, Vídeň, Rakousko

Kulturwissenschaften and Cultural Studies: Two Dissimilar Siblings?

Abstract: The essay attempts to make a comparative analysis of cultural studies in the Anglo-American world and in Germany. It outlines the different origins and methodological approaches used in Anglo-American cultural studies and in German „Kulturwissenschaften“ (culture studies) and asks why both styles of thought, although owing to different motivations and intentions, have lost touch with the realm of social studies and especially with political economy.

Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2004, Vol. 40, No. 1–2: 67–76

Čas od času vzniká dojem, že německé *Kulturwissenschaften* a angloamerické *cultural studies* v podstatě náležejí k jedné a téže epistemické formaci interdisciplinárních studií kultury a že rozdíly mezi nimi se vyskytují pouze okrajově na úrovni různých postupů produkce vědění či institucionalizace. Argumentace namířená proti ukvapenému rozlišování mezi *Kulturwissenschaften* a *cultural studies* vychází z výstižného postřehu, že „dobrá“ a „špatná“ studia kultury, popřípadě *Kulturwissenschaften* a *cultural studies*, jsou mnohdy proti sobě stavěna v zápalu boje o akademické posty a přitom se přehlíží, že obě mají mnoho společného. Obě formace sdílejí zájem o překročení strnulých hranic mezi obory a obě usilují o transdisciplinaritu. Obě formace se také aspoň zčásti odvolávají na společné intelektuální tradice, jež reprezentují autoři jako Sigmund Freud, Walter Benjamin, Antonio Gramsci, Michel Foucault a Gilles Deleuze. Táž argumentace dále tvrdí, že jelikož sémantické potenciály těchto „otců zakladatelů“ nejsou pevně dány jednou provždy, ale určuje je jejich osvojení a užití, „archeologie různých kulturněvědních formací (...) (ukazuje), jak problematické jsou binární protiklady ve smyslu ‚německé *Kulturwissenschaften*‘ versus ‚angloamerické *cultural studies*‘“ [Lutter 2001]. Aniž bych zde chtěl znovu rozeznat pronikavou rétoriku markantních rozdílů, zdá se mi přesto smysluplné přidržet se obrazu dvou nepodobných sourozenců a přesněji popsat obě intelektuální formace v jejich kontextu a zájmové konstelaci. To vše ve snaze prozkoumat jejich poznávací potenciály, perspektivy, ale také – meze.

* Přeloženo z německého originálu „Kulturwissenschaften und Cultural Studies: Zwei ungleiche Geschwister?“, *KulturPoetik* 1 (2), 2001. Redakce děkuje vydavateli časopisu *KulturPoetik* za svolení k publikaci českého překladu.

** Veškerou korespondenci zasílejte na adresu: Prof. Lutz Musner, IFK – Internationales Forschungszentrum Kulturwissenschaften, Reichsratsstraße 17, 1010 Wien, Austria, tel.: +431 504 11 26–29, fax: (+43-1) 504 11 32, e-mail: musner@ifk.ac.at

Aleida Assmannová se pokusila vystihnout zájmové konstelace obou diskursivních formací následujícím způsobem:¹

„Srovnáme-li podoby a projekty kulturních studií ve Spojených státech, Velké Británii a Německu, rozdílly jsou značné. Zatímco americká a britská kulturní studia kulturu redefinují takovým způsobem, aby poskytovala způsoby myšlení, strategie přežití a zdroje odporu pro marginalizované, německé *Kulturwissenschaften* činí, jak se zdá, pravý opak; zchlazují, místo aby podněcovaly, potlačují, místo aby povzbuzovaly politické jednání. Jejich důraz na znaky a symboly, na systémy, média a paměť představuje přístup k teorii kultury, který nemůže bezprostředně sloužit jako matice pro politické jednání“ [Assman 1999: 91].

Toto rozlišení, které se Assmann snaží zachytit v praxi obou typů studií kultury, má skutečně něco do sebe, ač na čistě textové úrovni mnohé rozdíly nemusí být viditelné. Genealogie *cultural studies* a *Kulturwissenschaften* však poukazují na rozdílné výchozí situace. *Cultural studies* vznikly v poválečné Anglii jako sociálněpolitický projekt, zatímco *Kulturwissenschaften* se utvořily v Německu z vědeckopolitické motivační konstelace. Jedny jsou, nebo se aspoň snaží být, politickým projektem *sui generis*, zatímco druhé jsou inovačním procesem vztaženým k určitým oborům, který vznikl z nepřehlédnutelných příznaků krize duchovně. Aniž bych se zde chtěl pouštět do rekapitulace vědeckých dějin obou disciplín – mohu zde odkázat na práce Dennise Dworkina o *cultural studies* [Dworkin 1997] a Hartmuta Böhmeho o *Kulturwissenschaften* [Böhme, Matussek, Müller 2000²], omezím se na krátký nástin a analýzu vzájemného působení poznávacích zájmů a obsahové diferenciací obou epistemických paradigmat.

Studies at the friction point of cultures

Jak připomíná ve své nedávno vydané knize Rolf Lindner [2000], *cultural studies* vznikly jakožto zároveň intelektuální i politický projekt ze zkušenosti odcizení, již zakusili v britské třídní společnosti „scholarship boys“ Richard Hoggart a Raymond Williams, oba pocházející z dělnické třídy, po příchodu do snobského prostředí Oxbridge. Tato zkušenost se živila z postoje, který kolísal mezi závistivým obdivem k těm, jimž byl vlastní kulturní kapitál a suverénní vystupování, a úžasem a rozhořčením nad tím, že kultivované vrstvě chybělo jakékoli povědomí a jakákoli představa o tom, jak se žije převážné většině „ordinary people“. Lindner spatřuje v této zkušenosti význačné generační téma představitelů raných *cultural studies*, kteří jím byli zatlačováni do role „marginal men“ či „cultural hybrids“. Williamse a Hoggarta to podněcovalo ne-

¹ Příspěvek na konferenci „Současné studium kultury“ uspořádané Internationales Forschungszentrum Kulturwissenschaften (IFK) v prosinci 1997 ve Vídni.

² Další materiály k dějinám věd o kultuře lze najít v [Musner, Wunberg, Lutter 2001].

jen k vědecké, ale také politické činnosti, jež jim pomáhala zpracovat jejich ambivalentní zkušenost „at the friction point of two cultures“ (Hoggart). Žít a intelektuálně působit v rozpolcení mezi kulturou původu na jedné straně a kulturou aspirace na straně druhé, případně ve fázi dalekosáhlého společenského přechodu od elitní k masové kultuře lze vskutku považovat za vůdčí motiv příznačný nejen pro první, ale také pro následující generace představitelů *cultural studies*.

Byl-li zpočátku určující zejména konflikt mezi dělnickou a elitní národní kulturou, pak během dalšího vývoje sehrály při tvorbě teorie podstatnou roli zkušenosti sociální a kulturní marginalizace menšin a přistěhovalců, žen a sexuálně diskriminovaných skupin. Kritický výklad okrajovosti, diskriminace a jim odpovídajících obrazů sebe sama patří k základním topoi *cultural studies* a určuje jejich vlastní, politické krédo, které Lawrence Grossberg vyjádřil v návaznosti na Stuarta Halla takto:

„*Cultural studies* jsou (...) intervencionistické [v té míře], v jaké se snaží využít nejlepších dostupných intelektuálních zdrojů k tomu, aby dosáhly lepšího porozumění mocenským vztahům (...) v určitém kontextu. S tím je spojeno přesvědčení, že takovéto vědění dává lidem lepší příležitost změnit konkrétní kontext a s ním i mocenské vztahy, v nichž se nacházejí. Následkem toho jsou projekty *cultural studies* vždy politické, vždy stranické, ale jejich politika je vždy definována kontextuálně“ [Grossberg 1999: 55].

Záměr převádět teoretickou práci do politické praxe ovšem není jediným charakteristickým rysem *cultural studies*. Jejich požadavkem je také radikální kontextualismus, který neznamena pouze to, že předmět analýzy je třeba vědomě myslet a tematizovat z hlediska otázek moci a závislosti či se tázat, jak se specifické kulturní praktiky – jako např. konzum, sport nebo městský turismus – současně artikulují jako politická pole; znamená také antiredukcionismus a antiesencialismus. Antiredukcionismus proto, že *cultural studies* se od samého počátku zaměřovaly na celé spektrum lidské zkušenosti – *culture as a whole way of life* – a brání se redukci sociální skutečnosti na kulturu nebo jednotlivé módy lidské existence jako pohlaví, třídu či etnicitu. Za antiesencialistické se *cultural studies* považují proto, že se neopírají o lineární určení subjektů, tříd nebo pohlaví, ani nechtějí pracovat se zděděnými modely kultury a ekonomie typu základna-nadstavba, ale vycházejí ze strategického předpokladu nahodilosti, podle kterého neexistuje žádná třída nebo pohlaví o sobě a nezávisle na kontextu a době, a stejně tak texty, diskursy nebo mediální sdělení se nedostávají k příjemci v takové podobě, jak byly zamýšleny svými producenty. Subjekty i objekty se v pohledu *cultural studies* artikulují pružně, plynule a ve vztahu ke kontextu a určují je způsoby zacházení s nimi a jejich použití specifické pro dané místo a dobu. V analýze jde o vystopování a odhalení způsobů fungování moci a ideologie v těch základních zkušenostech, vjemech a každodenních praktickách člověka, které se mnohdy zdají na první pohled naprosto samozřejmé a bezproblémové. *Cultural studies* jsou proto v přísném slova smyslu „divokou formací“, jelikož v metodologickém i oborovém ohledu pracují eklekticky či synkreticky. Je-

jich metody se velmi různí a mohou být vypůjčeny jak z etnologického terénního výzkumu, tak z analýzy diskursu, srovnávací literární vědy, empirického sociologického výzkumu, či dokonce filozofie. Eklektický a synkretistický ráz však mají díky svému emancipačnímu epistemickému nároku, který překračuje oborové i metodologické konvence, totiž „vypátrat, jak moc proniká do možností člověka důstojně a bezpečně žít, oklešťuje je a dostává pod svou kontrolu“ [Grossberg 1999: 62].

Kulturwissenschaften jako dohánějící modernizace

Tento explicitně emancipační a politický nárok, který *cultural studies* vznášejí přinejmenším na ideové úrovni, se v *Kulturwissenschaften* – pokud vůbec – nachází pouze zprostředkovaně. Na počátku nových *Kulturwissenschaften* v poválečném Německu – staré vznikly už kolem roku 1900 jako odpověď na sociální a kulturní problémy modernizace (Simmel, Weber, Freud) – nestál na rozdíl od Velké Británie projekt kulturně motivovaného neomarxismu, nýbrž zpráva o nutné reformě vědní politiky určená tradičním duchovědům. Exemplárním způsobem ji vyjadřuje publikace *Geisteswissenschaften heute* – memorandum odborné skupiny utvořené Radou pro vědu a Konferencí západoněmeckých rektorů, a to jako požadavek, aby *Kulturwissenschaften* internacionalizovaly a modernizovaly duchovědy [Frühwald et al. 1991]. Modernizační funkce *Kulturwissenschaften* však nemá spočívat jen v otevřenosti vůči mezinárodnímu vývoji ve vědách o člověku, ale také ve funkci poskytovatelky orientace ve světě, vždyť kdysi byla součástí humboldtovského ideálu vzdělání. Spojením „vzdělání“ a „vědy“ způsobem odpovídajícím době se má předejít fragmentaci specializovaného odborného vědění a dichotomii dvou kultur přírodních a duchovních věd (C.P. Snow). Kultura by opět měla být konceptualizována jako jeden celek a chápána interdisciplinárně v syntéze s ekonomikou a přírodními vědami. „Duchovědy jsou ‚místem‘, na němž si moderní společnosti opatřují ve vědecké formě vědění o sobě samých. (...) je jejich úkolem činit to tak, aby se jejich optika zaměřovala na kulturu vcelku, na kulturu jako soubor vši lidské práce a životních forem, na kulturní formu světa, a to včetně přírodních věd i duchověd samotných“. [ibid.: 51n]

Tento výrok ovšem nabývá na různých místech a u různých osob zcela rozdílných významů. Zatímco Aleida Assmann ve svém nedávném srovnání *cultural studies* a *Kulturwissenschaften* hovořila o tom, že *Kulturwissenschaften* „[obsahují] sociálně revoluční potenciál, který lze využít také pro cíle politiky identity,“ a „[jsou] důležitým médiem reflexe, v němž společnost reaguje na velké výzvy, jimž čelí“ [Assmann 2000: 22], Friedrich Kittler očekává od takovýchto transatlantických „encounters“ velmi málo. Se sobě vlastním širokým rozhledem po euroasijských kulturních dějinách, který zahrnuje Aristotela a Hannibala stejně jako Heideggerovu zkušenost válečného meteorologa a Turingův stroj, Kittler označuje *cultural studies* za jeden z momentů *pax americana*, již jde pouze o amerikanizaci vědy o kultuře, aby mohla dále existovat jako věda:

„Zmíněná *cultural studies*, nakolik jsem s nimi přišel do styku, nahrazují (...) kulturu každodenností a Herderovy národy menšinami, které ovšem demograficky mohou být také většinami. To je v historických situacích, kde o každodennosti spotřeby nápojů rozhodují odkokainizované globální koncerny jako Coca-Cola a o politice vůči menšinám lobby jako ve Washingtonu D.C., báječně zahaná, ale o to prolhanější vědecká nevinnost. Univerzity by už proto, že jsou starší než národní státy, byly jako dodavatelé hesel pro gangstery nevytížené. Zejména však každá teorie, která slouží jakési takzvané společnosti (a to i kdyby to bylo k jejímu takzvanému vylepšení), má už dopředu rozhodnuto o svých základních pojmech. Nesnese a neponechává otevřené ono prázdno, v jehož temnu se na rozdíl od všudypřítomné *fable convenue* nikdy nestane jistotou, že opojení a bohové, tragédie a nebesa vůbec, ale vůbec neexistují“ [Kittler 2000: 249].

Konfrontace stanovisek Assmannové a Kittlera je nanejvýš poučná a vypovídá cosi o rozdílných poznávacích zájmech *Kulturwissenschaften*. Zatímco Assmannová zaujímá zprostředkující polohu, jež se při všem uznání rozdílů v genealogii a terminologii pokouší v *Kulturwissenschaften* zúročit podněty *cultural studies* (srov. její obhajobu sebereflexivity a kontextualismu – [Assmann 2000: 22]), Kittlerovi jde o něco zcela jiného, totiž o dějiny kultury a idejí ve formě dějin médií a válek. To je přirozeně, budeme-li ochotní s tím souhlasit, také jedním ze způsobů, jak postavit z hlavy na nohy Hegela, kterého Kittler podrobně identifikuje jakožto historickou postavu *Kulturwissenschaften*. Jeho varianta levého hegelianismu tíhnoucí k filozofii techniky se pochopitelně liší od varianty *cultural studies*, směřující k teorii osvobození. Kittlerovi se jedná o *longue durée* a doufá, že se mu tak podaří položit základy historizované ontologii medializovaného bytí, zatímco historickým zájmem *cultural studies* je dějiny používat jako strategický zdroj pro politickou emancipaci. Meaghan Morris to shrnuje v jedné ze svých posledních knih [Morris 1998], kde píše:

„Nemůže existovat jednoduchá odpověď na otázku Carolyn Steedman, ‚proč chtějí *cultural studies* dějiny?‘ Chtít dějiny může znamenat mnohé věci, z nichž některé jsou defenzivní. ‚Dějiny‘ můžeme chtít jako způsob ujištění, že věci dopadnou tak špatně, jak se obáváme, že by mohly dopadnout. (...) Můj podnět je spíše opačný: dějiny chci jako zdroj osvobodivé jistoty, že by se mohlo stát cokoli“ [Morris 1998: 25n].

Rozdíl, který se zde projevuje v přístupu k dějinám a dějinnosti, by se dal popsat následovně: zatímco podstatné proudy *Kulturwissenschaften*, soustředěné na klíčová témata jako „paměť“, „symbol“, „systém“ a „medialita“, často využívají filologických, hermeneutických a historiografických postupů, v mnohých *cultural studies* jde o analýzu diskursů a kulturních praktik, aniž by se věnovala příliš velká pozornost historickému kontextu ve vlastním slova smyslu. Důležitost, již jednotliví otcové zakladatelé jako Edward P. Thompson a Raymond Williams, ale také Stuart Hall [srov. Thompson 1963; Williams 1961; Hall 1980] připisovali sociálním dějinám, ekonomickým transformacím industrialismu a kapitalismu a kulturním tradicím, ustupuje v soudobých *cultural studies* do pozadí. Jejich kulturní materialismus minulého v přítomném, který se původně inspiroval historickým materialismem, popřípadě

strukturalismem, byl nahrazen poststrukturalistickými stanovisky, která upřednostňují zde a nyní, politiku subjektivity a konstrukci identit a pohlaví před dějinností kultury a „human agency“. Ioan Davies o tom píše ve své kritické bilanci čtyř desetiletí *cultural studies* takto:

„Avšak pokud postmodernismus vytvořil vědomí autonomie jednotlivce (...) a vestavěné, jimi samými definované časovosti všech kulturních objektů, vyhnul se zároveň jakémukoli vědomí minulosti (vyjma jako artefaktu) nebo já (vyjma jako sebenaplňujícího se aktéra) nebo politiky (vyjma, jak tomu je u Lyotarda, jako neúspěšných utopií, které nás vracejí zpět do čistého stavu). (...) V protikladu k tomu existuje čtení dějin, které je nepojímá čistě jako artefakt, ale jako vyvíjející se sociální strukturu a hegemonii, a také jako žitou, každodenní zkušenost. Mnohé současné kritiky na to zapomínají a raději se dějinám vyhýbají, vyjma dějin jako noční můry, z níž chtějí procitnout.“ [Davies 1995: 156]

V diskursu německých *Kulturwissenschaften* se dostává až nepřiměřeného významu tomu, co současné *cultural studies* přenechávají historiografii – totiž dějinám a dějinným pamětím. To na jedné straně souvisí s obsahy tradice německých duchovněd, jmenovitě s historicko-antropologickou orientací, která sahá zpět až k Johannu Gottfriedu Herderovi: Herder navázal na antické určení člověka jakožto „bytosti nedostatku“ a „kulturu“ – tak jako později činil jiným způsobem Arnold Gehlen – chápal jako jakési kompenzační zařízení, s jehož pomocí si člověk jakožto první svobodné stvoření musí vystačit na svém konkrétním historickém místě. Na druhé straně získávají dějiny a paměť zvláštní funkci ve specifických konstelacích postfašistického Německa, neboť jde o to upevnit a zachovat vzpomínku na holocaust a genocidu v Třetí říši jako enigmatický vztahný bod nové německé republiky – tím spíše po znovusjednocení. Zájem o formy a rituály paměti však nepramení jen z traumatu nacionálního socialismu; svou roli zde hrají také rozpory moderny a modernizace, které přispívají k fragmentaci subjektu a které Sigmund Freud a Marcel Proust, každý svým způsobem, tematizovali jako ozdravnou vzpomínku na odštěpené prvky osobnosti, či jako znovupomenutí na zasuté a zdánlivě ztracené potenciály prožitku. S tématem paměti souvisejících otázek archivu a logiky ukládání dat v něm se dotýká další, technická a mediální dimenze. Přechod od analogových k digitálním médiím, tj. konec guttenbergovské galaxie, nás staví před zcela nový model paměti – model elektronického zpracování dat. Tento model vytváří nový univerzalizmus, který vytlačuje na okraj zděděnou, prostorově a rétoricky konstituovanou *ars memoria* a na její místo staví strojový model uložení („storage“) a vyvolání („retrieval“). Texty, obrazy a tóny jsou tu pevně a uniformně zachyceny a lze je skládovat v libovolném množství. „Je sice iluzí“, konstatuje Hartmut Böhme, „že se různé formy vzpomínky specifické svým smyslem a funkcí dají všechny podříditi onomu univerzálnímu modelu, je to však iluze, již ze zvyku stále více věříme a která se tak stává určující pro skutečnost“ [Böhme, Matussek, Müller 2000: 148n].

Teorie a politika

Vlastní dynamika iluzí nebo – na obecnější úrovni – reprezentací poskytuje vhodné východisko pro představení poznávacího a výzkumného potenciálu *Kulturwissenschaften* a *cultural studies*. Jednou z podstatných inovací *cultural studies* oproti starším figurám historicko-materialistické analýzy je poznatek, že vědomí je utvářeno nejen materiálním bytím, ale také velmi symbolickými konstrukty. „Třída“ tak může být chápána nejen jako ekonomická kategorie, ale také jako kategorie symbolická, vytvořená askripcí skrze jiné a jí odpovídající skupinovou zkušeností, přičemž mocenský účinek obou je třeba hodnotit stejně vysoko jako mocenský účinek ekonomických determinant lidské existence. Analogicky nelze chápat „pohlaví“ a „ethnos“ pouze jako vnější účinné askripce a determinace, ale rovněž jako do Já vepsané, případně jím vytvořené diskursy hierarchie a sociálního umístění.

Na rovině diskursivně účinných disciplinujících praktik a mocenských konstelací žádné velké rozdíly mezi *cultural studies* a *Kulturwissenschaften* neobjevíme, tím spíše ne, že pro obě je typická intenzivní foucaultovská recepce. Rozdíly začínají tam, kde jde o „empowerment“ (sebezmocnění) a „intervention“ (politický aktivismus). Zatímco, nakolik je mi známo, od *Kulturwissenschaften* dosud nevyšel téměř žádný podnět k politické sebeorganizaci znevýhodněných, např. turecké menšiny nebo Romů v Německu a Rakousku, *cultural studies* naopak zcela jistě měly politické důsledky. Teoreticky i prakticky ovlivnily rozvoj feminismu, tematizovaly a změnily situaci etnických menšin přinejmenším v oblasti vzdělávání, popřípadě podporovaly „politiku rovných příležitostí“, a postavily na nový základ politickou debatu o postkolonialismu. Pro *Kulturwissenschaften* však platí, že bez jejich potenciálu k reflexi by prakticky účinný diskurs o politické funkci historické vzpomínky a paměti v postfašistických společnostech byl plošší a méně diferencovaný. Lze se ovšem domnívat, že otázky viny, nápravy a odčinění křivd by se na politický pořad dne dostaly i bez jejich intelektuálního přispění. Institucionální a vědeckostrategická kontinuita, jež v kontextu středoevropských univerzit spojuje *Kulturwissenschaften* i přes obsahově rozdílná zaujetí nových stanovisek s tradičními duchovědmi, poukazuje současně na jejich možnosti i na jejich meze. Možnosti spočívají v nových procedurách definice problémů a transdisciplinarity, meze v nezměněných potvzracích a odměňovacích rituálech modelu akademické kariéry. Aleida Assmannová popsala tyto nové procedury následujícím způsobem: *Kulturwissenschaften* se zajímají mj.

- o jednotlivce jakožto subjekty s jejich vnímáním, tělesnými zkušenostmi a (ne)možnostmi jednání; bádající subjekt a jeho historické, politické a sociální stanoviště se přitom stávají součástí souvislosti reflexe,
- kontexty jakožto rámce funkčních souvislostí a formy produkce smyslu,
- znázornění v užším i širším smyslu stylistického, mediálního a materiálního zprostředkování skutečnosti,
- diferenci mezi identitami jako nevyhnutelnou podmínku sociální zkušenosti a řádu [Assmann 2000: 22].

Tyto zásady pro vedení výzkumu jsou nepochybně inovativní a daleko překračují to, čeho jsou schopny tradiční duchovědy. Inovační potenciál však má své meze tam, kde jde o doklady akademické způsobilosti, popř. o obhospodařování akademických pozic a o veřejné intervence zaměřené na diagnózu přítomnosti. Neboť bez tradičního dokladu o způsobilosti v užším smyslu, tj. habilitace *v oboru*, jejíž možný mezioborový přesah se musí držet v dobře zvážených hranicích, se dá prorazit jen s obtížemi – tím spíše vzhledem ke skutečnosti, že pro *Kulturwissenschaften* nejsou vytvářena, popřípadě přetvářena téměř žádná místa. Řádná profesura se dá jen obtížně získat s publikacemi, které byť sebezpodareňji a sebekritičtěji upozorňují na společenské neřády. A velká alternativa, totiž mimouniverzitní vystupování jako „public intellectual“ stojí ve stínu virtuální dispoziční moci, v jejímž středu nadále působí univerzita a institucionalizovaná podpora vědy se svými mechanismy symbolických i reálných odměn.

Na začátku svých úvah jsem si k charakterizaci vztahu *Kulturwissenschaften* a *cultural studies* vybral obraz dvou nepodobných sourozenců. Chci teď tento obraz pointilisticky zjemnit, a tak dospět k závěru svého výkladu: metaforou rodiny se dá jít vyjádřit mnohé charakteristické rysy, které se mi zdají důležité. Předně skutečnost, že existuje společné dědictví, prarodiče a rodiče, k nimž se oba obory obracejí a které mají své kořeny v intelektuálních tradicích reflexe kulturních procesů a fenoménů, jež lze popsat jako kritický střet s modernou a modernizací. Bez průkopnických prací Sigmunda Freuda, Georga Simmela, Waltera Benjamina a Michela Foucaulta by *Kulturwissenschaften* ani *cultural studies* nemohly získat onu podobu, kterou dnes mají. A u obou toto dědictví založilo nejen identity, ale také ambivalence. Skutečnost, že se na jejich zrodu podílelo mnoho otců zakladatelů, ale téměř žádné matky, působí stále jako sebekritický osten a jako nenaplněné paradigma feministického výzkumu. Skutečnost, že tito otcové zakladatelé byli navíc „white males“ s vyhraněně eurocentrickou perspektivou, se artikuluje jako nevyřízená postkoloniální agenda, jež staví před velké úkoly teoretizaci globalizace a interkulturalismu. A skutečnost, že oba sourozenci nastoupili své vývojové cesty rozdílným způsobem – jeden kulturu chápal jako v zásadě určenou společností, a druhý naopak jako čistě kulturní fenomén, vede k rozdílným diskursům o moci, politice a subjektivitě. Přesto oba spojuje, jak se mi zdá, pouto komplementarity – co chybí jedné části, to vlastní část druhá, a naopak. *Kulturwissenschaften* mají smysl pro dějiny, paměť a tradici, který *cultural studies* většinou schází, a *cultural studies* zase znají teoretickou a politickou sílu žité zkušenosti společenské marginalizace, zatímco *Kulturwissenschaften* se pro samé symbolické formy a reprezentace společnost ztratily pod fólií kultury. Jak však zcela správně poznamenal Wolfgang Kaschuba, úzké napojení analýzy kultury na analýzu společnosti je pro *Kulturwissenschaften* proto tolik důležité, že „kulturalismus“ odloučený od sociála může velmi snadno upadnout do nebezpečí, že nechá „běžet řeč o dějinách, společnosti a politice už jen *in terms of culture*“, a tak povede k diskursu, který o „kultuře“ pojednává stranou od „společnosti“, nebo dokonce proti ní [Kaschuba 1998: 94].

Some missing links

Odhistorizování *cultural studies* a odspolečenštění *Kulturwissenschaften* může souviset s jinou stránkou vztahu dvou nepodobných sourozenců, již je společná ztráta čehosi třetího – totiž politické ekonomie. Tak jako *cultural studies* ve svém vývoji od projektu britské Nové levice v letech bezprostředně poválečných až ke kosmopolitnímu diskursu o „genderu“ a „rase“ přišly o „třídy“, nahradily *Kulturwissenschaften* kritiku kapitalismu z roku 1968 „postmoderní“ kulturalizací společnosti.

Tímto zjištěním nechci v žádném případě obhajovat rigidní neoeconomismus a tvrdit, že *všechny* kulturní praktiky jsou determinovány výrobními způsoby společenského života. Nejde ani o návrat ke zjednodušujícím analýzám typu základna-nadstavba, které jsou schopny vidět kulturní prvky pouze jako lineární odraz ekonomického. Mělo by se však vycházet – v kritickém odstupu od postmodernismu zúženého na sféru simulaker à la Jean Baudrillard – z toho, že hospodářská forma pozdního kapitalismu spočívá dnes jako dříve na námezdní práci, směně zboží a akumulaci kapitálu, a tyto znaky tedy utvářejí podmínky a možnosti lidské existence. Dnes jako dříve určují podstatným způsobem půdu, na níž se rozvíjejí, formují a upravují kulturní praktiky. Dnes jako dříve určují zákony akumulace kapitálu a výroby zboží či služeb časové rytmy a prostorové vztahy, v jejichž rámci lidé strukturuji své životní světy. Nestačí se proto primárně zabývat rovinami spotřeby, recepce a interpretace kulturního zboží a obrazů a dešifrovat v nich emancipační momenty, jak se často děje v *cultural studies*. A stejně tak nestačí sledovat vpisování moci a bezmoci do sociálního těla foucaultovskými analýzami diskursu nebo kittlerovskou ontologií médií, jak k tomu dochází v *Kulturwissenschaften*. Spíše je třeba postavit most mezi analytickým potenciálem politické ekonomie a různými formami studií kultury. Ovšemže – a to je velká výzva – nelze najít jednoduchou spojitost mezi mocenskými vztahy produkujícími nerovnost, jak jsou „vepsány“ do výroby, distribuce a spotřeby zboží, a kulturním užitím tohoto zboží. Avšak tato spojitost existuje, jak o tom svědčí naše každodenní zkušenost. Neboť víme, že dnes jako dříve se vyskytují určité sociální skupiny, popřípadě aliance nositelů zájmů, které sledují jasně definované ekonomické a/nebo politické cíle a snaží se stanovit, které významy se dostanou do oběhu a které nikoli, které příběhy budou vyprávěny, o čem má na veřejnosti vládnout konsensus nebo naopak neshoda a jaké kulturní zdroje mají být dány komu a pro jaké účely k dispozici.

Nepodobní sourozenci *cultural studies* a *Kulturwissenschaften* potřebují – mám-li dovést k závěrečné pointě úvodem použitý obraz – terapeutický zásah, který by umožnil rodině opět se spojit, a tím i integrovat ztraceného třetího sourozence. Neboť stejně jako *Kulturwissenschaften* stojí před výzvou, již představuje pojem kultury rozšířený o ekonomii, a jsou tak znovu odkazovány k souvislostem, v jakých je tematizovali na jejich počátku kolem roku 1900 Max Weber a Georg Simmel [srov. Weber 1921; Simmel 1900], tak také *cultural studies* čelí otázkám dialektiky kultury a ekonomické nerovnosti, jak o nich ještě zcela jistě uvažovali Raymond Williams a Richard Hoggart [srov. Williams 1958; Hoggart 1957].

Z němčiny přeložil Marek Skovajsa.

LUTZ MUSNER je zástupcem ředitele IFK – Mezinárodního centra pro výzkum v kulturních vědách ve Vídni. Zabývá se výzkumem v oblasti urbanismu a kultury, speciálně se zaměřením na Vídeň, a to v souvislostech sociálních a politických z pohledu historie 19. a 20. století. Společně s Wolfgangem Maderthanerem publikoval monografii *Die Anarchie der Vorstadt. Das andere Wien um 1900* (Campus Verlag 1999) a jako editor se podílel na vydání řady sborníků, naposledy *Kulturwissenschaften. Forschung-Praxis-Positionen* (Freiburg: Rombach Verlag 2003).

Literatura

- Assmann, Aleida 1999. „Cultural Studies and Historical Memories“. Pp. 85–99 in Bundesministerium für Wissenschaft und Verkehr and Internationales Forschungszentrum Kulturwissenschaften (eds.), *The Contemporary Study of Culture*. Wien: Turia & Kant Verlag.
- Assmann, Aleida 2000. „Kulturwissenschaften im internationalen Vergleich“. *Akademie-Journal* 1: 20–22.
- Böhme, Hartmut, Peter Matussek, Lothar Müller 2000. *Orientierung Kulturwissenschaft. Was sie kann, was sie will*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Verlag.
- Davies, Ioan 1995. *Cultural Studies and Beyond. Fragments of Empire*. London: Routledge
- Dworkin, Dennis 1997. *Cultural Marxism in Postwar Britain. History, the New Left, and the Origins of Cultural Studies*. Durham: Duke University Press.
- Frühwald, Wolfgang, Hans Robert Jauf, Reinhart Koselleck, Jürgen Mittelstraß, Burkhard Steinwachs 1991. *Geisteswissenschaften heute*. Frankfurt/M.: Suhrkamp Verlag.
- Grossberg, Lawrence 1999. „Was sind Cultural Studies?“ Pp. 43–85 in Hörning, Karl H., Rainer Winter (eds.). *Widerspenstige Kulturen. Cultural Studies als Herausforderung*. Frankfurt/M.: Suhrkamp Verlag.
- Hall, Stuart 1980. „Cultural Studies: Two Paradigms“. *Media, Culture and Society* 2: 57–72.
- Hoggart, Richard 1957. *The Uses of Literacy. Aspects of Working-Class Life with Special Reference to Publications and Entertainments*. Harmondsworth: Chatto & Windus.
- Kaschuba, Wolfgang 1998. „Kulturalismus oder Gesellschaft als ästhetische Veranstaltung?“. *Ästhetik & Kommunikation* 100: 93–97.
- Kittler, Friedrich 2000. *Eine Kulturgeschichte der Kulturwissenschaft*. München: Fink Verlag.
- Lindner, Rolf 2000. *Die Stunde der Cultural Studies*. Wien: Wiener Universitätsverlag.
- Lutter, Christina 2001. „Baustellen in Wien. Ein kulturwissenschaftlicher Werkstattbericht“. Pp. 63–84 in Göttlich, Udo, Lothar Mikos, Rainer Winter (eds.). *Die Werkzeugkiste der Cultural Studies. Perspektiven, Anschlüsse und Interventionen im deutschsprachigen Raum*. Bielefeld: Transcript Verlag.
- Morris, Meaghan 1998. *Too Soon, Too Late. History in Popular Culture*. Bloomington: Indiana University Press.
- Musner, Lutz, Gotthart Wunberg, Christina Lutter (eds.) 2001. *Cultural Turn – Zur Geschichte der Kulturwissenschaften*. Wien: Turia & Kant Verlag.
- Simmel, Georg 1900. *Philosophie des Geldes*. Leipzig: Duncker & Humblot Verlag.
- Thompson, Edward P. 1963. *The Making of the English Working Class*. London: Penguin Books.
- Weber, Max 1921. *Die Wirtschaft und die gesellschaftliche Ordnungen und Mächte*. Tübingen: Mohr Verlag.
- Williams, Raymond 1958. *Culture and Society 1780–1950*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Williams, Raymond 1961. *The Long Revolution*. New York: Columbia University Press.